

ПРИКАЗИ И БИЉЕШКЕ

ТРИВО ИНЂИЋ, „САВРЕМЕНА ШПАНИЈА“

Нолит, Београд 1982, стр. 309

Југословенска историографија је студијом Трива Инђића „Савремена Шпанија“, добила добар залог да се у савременом свијету још више афирмише. Свакако је на квалитет студије утицала и сама тематика — историја ове земље, која је мамац као ријетко која у људској цивилизацији. Шпанија је земља која је у 16. вијеку са својим храбрим и одважним морепловцима и чувеним освајачима ударила печат тада политички учмалом свијету. Она је постепено губила корак са западном Европом и све више постајала сама себи судија. У првој половини 19. вијека Латинска Америка се ослобађа њеног турског, да би крајем тог вијека Шпанија дошла до сазнања о својој немоћи у сукобу са Сједињеним Америчким Државама. У периоду између два свјетска рата поново је постала једна од жижга европског континента, нарочито од 1936. до 1939. године.

У уводном дијелу ове студије Инђић упоређујући Шпанију и Француску у начелу види да је шпанско друштво очувало снагу staleжа као основну подјелу друштвене структуре до 1898. исто као и Француска 110 година раније. Ернет Блох је видио носиоца прогреса Шпанаца тада у либералном племству, јер је оно било барјактар „природног права и људског достојанства“. Без ова два суптра-

та тешко је темељити и социјалистичку револуцију и развој богате културе и духа. Ово племство је имало сличности са јакобинцима у Француској; тражење „личне среће“ коју човек постиже радом, разумом, логиком, природним правом да је слободан, ослобођен лажних митова и привилегија.

За разлику од Француске, Шпанија је имала јаку католичку цркву, дубоко утонулу у клерикализам који је практично извршио подјелу и америчког континента, који је у бити против ма које републике, просвијећене и грађанско-револуционарне мисли. Модерне државе су видјеле моћ у економијама, армијама и туђим словима, док је католичка црква у Шпанији то чувала само идеологијом. Те антагонистичке струје дошле су до изражаја и у грађанском рату 1936—1939. године. Аутор ове студије улази аналитички у срж структуре друштва и у средњим слојевима види од 17. стољећа носећу снагу за прогрес. Ову хипотезу ипак треба поткрити, јер је пракса показала да се баш у овим слојевима у кризним ситуацијама регрутује армија малограђана. Тај прогрес малограђанин носи условно и тако вегетира.

Идеја о шпанској републици није била нова 1932. године, већ је први пут формирана јуна 1873. го-

дине. Тадашњи вођи републиканаца Пи и Маргаљ били су далеко испред осталих европских државника, јер су били борци демократије и социјализма, одвајања цркве од државе, ослобођења колонија, бесплатног школовања дјеце и омладине и спровођења аграрне реформе. Издају према овој влади и њен крах учинили су генерали у децембру 1874. године: То је за Шпанију био велики корак назад.

Жељу за монархијом и привилегијом Т. Инђић не налази у духу тадашњег шпанског феудалца (сем у Арагонији), већ првенствено у старим навикама шпанског човјека из 17. вијека: „Прототип модерног шпанског друштва треба тражити у 17. веку у периоду када је настала огромна експанзија Шпаније која је једну сурову, опорну, лоше обрађивану и сиромашну земљу (са изузетком Каталоније и неких региона југоистока)... али смелу и мужевну преобразила у пространу империју, у светску силу (стр. 17). Лако стечене привилегије и брзо стицање материјалног богатства ствара једну врсту искључивости и фатализма који се одликује потцењивањем рада, нестрпљивошћу у уживању у разарању и у спречавању социјалног напретка. Лак живот рађа и рентијерство у Шпанији, коју прати доколица која постепено постаје дио националног карактера. За вријеме владавине неколико владара у Шпанији као мјера људског достојанства сматрано је: „Не живети од занимања кројачког, ни од кожарског, ни тесарског ни клесарског, ни ковачког ни накупачког, ни обућарског, нити кога другог ниског или реченог“ (стр. 18).

Док су европске земље усвајајући Лутерове и Калвинове идеје као и САД формирале радне навике, штедњу и логику, и у том смислу формирале институције, дотле су у Шпанији формиране институције које у себи имају примјесе, корупције, извора „одозго“ и слично.

Од краја 1917. до 1922. године Шпанија је политички пливала у кризи. У то вријеме промијенило се једанаест влада. „Као у већини европских земаља политички режими су страховали од социјалистичких револуција. Економска криза била је присутна у земљи“.

У Скупштини је дошло, средином 1921, до жучне дискусије и осуде монархије, као искључивог кривца за војни пораз у Мароку. Ревносни генерали у септембру 1923. организују државни удар; збацују краља и уводе војну диктатуру у земљи. Као све диктатуре, и ова је почела прокламацијама о „завођењу реда и оздрављењу нације“.

Укинут је парламент, онемогућене партијске и политичке активности, уведена цензура и ућуткани интелектуалци. Војне старјешине су свугдје на водећим положајима у земљи, а појачавају се организовањем наоружаних одреда грађана и поред војске и полиције. Држава је арбитар у јавним радовима и постиже знатан привредни просперитет.

Године 1931—1936. у Шпанији је успостављена Република, захваљујући дјеловању опозиције. Т. Инђић даје и типологију политичких странака, које дијели на партије и организације љеве и партије и организације деснице.

У шаренилу различитих структура, шаренилу политичких организација, посебно мјесто је имала КП Шпаније. Од њеног оснивања па све до Седмог конгреса Коминтерне њено је чланство малобројно (1931. г. 800 чланова, а 1932. око 3600 чланова). Током 1936. имала је преко 190.000 чланова. Она је тада била идејно нејединствена по питању сарадње са грађанским странкама. КП Шпаније је тада била инфлтирана знатним бројем поборника анархистичког покрета. Склоност к анархизму у овој земљи није била мала. Аутор наводи чак да је анархистички покрет имао око 800.000 људи 1831. године. Утицај анархиста и на рад КП Шпаније долазио је понекад до изражаја (смијенили су руководство које је изабрано на конгресу).

Изворни шпански фашизам политички се почео осјећати оснивањем партије *Juntas Castellano de Accion Hispanica*. Доласком Хитлера на власт имао је снажан одјек у Шпанији. Католички клер је, међутим, више био за италијан-

ски облик фашизма. Влада Шпаније 1934. године Законом о амнестији дозвољава и попушта екстремној десници да се размахне. Мада је Народни фронт победио на изборима 1936. године и легализовао демократску власт, земља је у бити остала инертна, изолована, са крупном велепосједничком олигархијом и са већином ситних сељака у становништву. Енглеска, Француска и СССР су Шпанску Републику практично економски блокирале и онемогућиле легалној влади Народног фронта да се користи међународним правом, док је генерал Франко од Њемачке и Италије добијао свесрдну помоћ у материјалу, војсци и стручној снази.

Пребацавање Франкових трупа из Марока у Шпанију — „први ваздушни мост“ у историји — извршила је њемачка и италијанска авијација. То је било директно мијешање у унутрашња питања земље и елементарно кршење кодекса међународног права.

Снага љевце се трошила у међусобном трвењу: комунисти спроводе одлуке Коминтерне, неће социјалне промјене без претходног освајања власти (колективизацију земље), против су контроле тржишта, оснивања радничке милиције и полиције и масовног спонтаног покрета. „Ово није пролетерска већ буржоаска револуција“. Унутар саме Партије се неки чланови оптужују да су троцкисти. Помоћ антифашистичког покрета Шпанији није била довољна за одбрану земље. Преко 50% тих људи се чак понашало као авантуристи.

За непуне три године Шпанска република је поражена и срушена. Уведен је систем који аутор ове студије назива франкизам, систем које је почивао на насиљу, страху и нетолеранцији. Личност Франка се узима као синоним за тоталитарне системе. Он се ослања на војску, цркву, латифундисте и друге реакционарне слојеве. Над противником је извршен страشان терор (затвори, логори, прогони и ликвидације).

Партија је постала ауторитет који као амалгам веже све слојеве у једну цјелину. често се служећи

ратуалом демократије, гдје је у бити негира. Партија од плуралистичке тенденције постаје тотални контролор друштва. Друштво важи једнако као и контрола над друштвом: уводи се принцип вође (ту се намеће врх и одговара се према врху), контрола свих организација, ствара се елита којом се манипулише, којој је локална бирократија добар залог за задовољавање приватног користољубља, изолација и аутоматизација појединца — деструкција која се одржава на породицу, традицију, религију, рад и разоноду, претварање културе у пропаганду, а њене вриједности у робу.

Анализом ових елемената може се оцијенити колико је франкизам у бити фашизам. Франко је шеф државе, председник владе, министар рата, главокомандујући војске, шеф полиције, шеф странке итд. Такав човјек је одговоран „само пред богом и историјом“. Шпански фашизам је имао дакле и религијски карактер.

Аутор „Савремене Шпаније“ Т. Инђић разликује у битном франкизам од фашизма прије свега у самом начину доласка на власт. ставу према улози војске и партије. У Шпанији војска је окосница система, док је тоталитаризам фашистичког типа универзалан, са главном полугом владајућом партијом, која има моћ и сеже до дна друштвене хијерархије. Ако се врше репресије у Шпанији оне су намијењене само да се одржи статус кво. Нема ни неке идеолошке доктрине која би спајала све дјелове политичког система и све његове друштвено-економске компоненте (цркву, армију, партију, буржоазију, сељаштво и радништво).

Број политичких затвореника био је 1939. 250.719, а 1940. се свео на 210.373, да би стално опадало како се Франков режим учвршћивао на власти. То су била лица која су осуђена због учешћа у грађанском рату. Све до 60-тих година генерација је морално и физички кажњавана због учешћа у одбрани Републике. То се манифестовало у чврстој сарадњи суда и полиције. Суд је сурово судио лицима због „политичког деликта“

и „деликта мишљења“, темељећи своје пресуде на коришћењу пропаганде. Поред суда биле су јаке институције: војска, затим партија, црква, бирократија, јединствен и повезан синдикат, масовне официјелне организације жена, дјеце студената, ратних ветерана итд. Поред свега тога држава је имала гломазни апарат, чуван од око 50.000 професионалних официра, преко 125.000 жандарма и полиције, 550.000 чиновника државне управе и око 150.000 свештеника, уз велики број општинских чиновника и функционера. Поред тога, грађани се дијеле према оданости режиму, опозиција испашта, сусреће се са глађу, незапосленošћу, изгоном са посла. Један професионални агент долазио је на 340 становника, не рачунајући општинске доушнике и жбирове. Прогон свега што је комунистичко легализован је Законом о политичким одговорностима, па су прогањани и републиканци, левичари, синдикалисти, анархисти, и то са ретроактивним важењем.

Знатан дио простора Т. Инђић је посетио и уложи вође у тоталитаризму. Тоталитаризам је превласт извршне власти над законодавном, обликујући партијски и идеолошки монополизам. Вођа се намеће као нова ера у земљи, да је незамјенив и подозрив према могућем наслједнику. Драмски писац Фернадо Арбал пишући писмо Франку дао је сликовито улогу диктатора у својој земљи.

„Од како памтим ви сте одувјек владали Шпанијом. Само пушта земља! Усамљени људи! Бескрајни кошмари! Тридесет пет година угушених звуцима војних труба“.

Једно од битних питања за Шпанију, како у култури тако и у политици, јесте национално питање. Аутор је и овом проблему пришао крајње озбиљно. Још у току Републике формирана је влада у Каталонији, аутономија у Баскији, спроведен плебисцит у Галицији. Побједом реакције сви покушаји Републике на том питању у коријену су сасјечени. Тоталитарни систем је успоставио монолитну централистичку државност, збрисао особености регија, забранио истацање националних особености, уки-

нуо употребу језика осим званичног и угушио развој културе на тим језицима. Послије Франкове смрти ово питање потреса шпанску јавност. Већина слојева тражи преурђење државе на принципу федерализма. Но, Суаресова влада није вољна да полази од националног проблема као основе за преурђење државе, мада се дозвољава публикување у духовној култури на другим језицима (осим шпанског) и употреба симболе тих народа. Због драстичних разлика у економској развијености земље често се иде толико далеко да се неке области зову „колонијама“. Сиромашне области и покрајине губе и биолошки способну радну снагу веома динамичном миграцијом и емиграцијом. Са Каталонцима је постигнут споразум и вођа покрета ове покрајине вратио се у земљу након 38 година изгнанства. Међутим, национално питање у земљи се покушава да ријеша Уставом, што заиста наилази на мукотрпне несугласице.

Симболичну потврду баскијског референдума увећала је и дозвола повратка баскијске владе у егзилу послје 42 године избјеглиштва, што представља и повратак аутономије овом ратоборном народу. Као доказ повратка демократије у Шпанију Т. Инђић на симболичан начин наводи повратак чувене Пикасове слике „Герника“, за коју је аутор у тестаменту нагласио да се може вратити тек кад се у отаџбини поврати демократија. Други примјер поштовања демократије јесте пренос посмртних остатака Пабла Казалса у његов родни градић Ел Вендрел, то што је на изборима 1977. изабран је комуниста у шпански парламент. као и распис конкурса за подизање споменика чувеном пјеснику и борцу Лорки. Јачањем демократије, с правом Т. Инђић истиче, Шпанија се окренула садашњим проблемима и гради себи будућност.

Студија Т. Инђића „Савремена Шпанија“ представља у нашој историографији праву духовну разоду. Она није оптерећена толико помоћним техничким апаратом (архивском графом), али је с пуним

правом можемо класификовати у озбиљне научне радове. Аутор се највише користио богатом литературом шпанске историографије, менторним научним радовима европске науке о тоталитаризму, као и књижевним радовима. Књига би још више добила у квалитету да се аутор потрудио да напише зак-

ључак и регистре. Што се тиче стила и композиције, они су на завидном нивоу.

Књига „Савремена Шпанија“ радо ће се наћи и у рукама просјечног читаоца, чиме се данас многи аутори не могу похвалити.

Милан Бајовић

БАТРИЋ-БАЋО М. РАКОЧЕВИЋ, „БЈЕЛОПОЉСКИ СРЕЗ У РАТУ И РЕВОЛУЦИЈИ 1941—1945“

Бијело Поље 1984

Изашла је из штампе огромна фотомонографија — Бјелопољски срез у рату и револуцији 1941—1945, чији је аутор Батрић — Баћо М. Ракочевећ, учесник НОР-а и револуције из Бијелог Поља. Књигу чине три основна дијела.

Први дио књиге, поетично насловљен Од невидбога до црвене буне, почиње причу сликом и документом. Историја је забиљежена и представљена фотографијом. Она говори о ослобођењу Бијелог Поља од турске окупације, о рађању радничког покрета на овим просторима, о његовим истакнутим појединцима који су га бојили посебним колоритом. Овај дио допире до одлучујућих дана у историји овога краја, до црвене буне, до устанка 1941. године.

Основни садржај књиге чини њен други дио — Под заставом револуције. То је прича о рату, његовим одликама и страхотама, ријешености да се кроз револуцију као друштвени преображај доживи и сопствена револуција сваког њеног судионика. То је вријеме подвига. Они се налазе на бројним фотографијама, осмишљеним легендама и додатним текстом, најчешће у облику пјесме.

Трећи дио књиге носи наслов — Поруке и поуке револуције. Ту су дати драгоцјени подаци о ратницима овога краја: о херојима, о носиоцима Споменице 1941, погинулим у рату 1941—1945. године, жртвама фашистичког терора. На крају овог дијела књиге дат је пре-

глед спомен-обиљежја подигнутих у част и славу њиховог доприноса побједи.

Најзад, у посебном одјељку, по обиму равном оном у уводном тексту, дати су, опет кроз слику, основни подаци о Бијелом Пољу. То је портрет књиге Бјелопољски срез у рату и револуцији.

Које су вриједности ове књиге? У одговору на ово питање пошао бих од констатације да је то један заиста необичан рад. Почива на фотографији и факсимилу, као изванредно важном историјском извору. У књизи нема анализа процеса који су се одвијали, нема описа битака и подвига јунака. Нема текста о тешкоћама које је пјесник означео као авет глади, сумње, физичке немоћи. Али се све то види на фотографијама. Види се да су борци слободе били и голи и боси, да су исцрпљени маршом и глађу, али се у њиховим погледима види и непоколебљива ријешеност и вјера у побједу. Види се да су раговали на друмовима и још више по беспућу, да их је народ дочекивао као своју војску, да су се заједно веселили побједама и слободи, да су заједно почињали нови живот, много другачији од онога који су упамтили и који памте ове фотографије. Изворност фотографије и аутентичност другог документационог материјала битна је карактеристика ове књиге.

Захваљујући аутентичности и добром избору фотографије би могле стајати и без легенди које их пра-